

др Радомир Ј. Поповић

Историјски институт

Београд

ТАТОМИР МИЛОВУК

Апстракт: У раду је описан живот учитеља, професора гимназије, свештеника и књижевника Татомира Миловука из Трпиње (1809–1878) који је службовао у многим местима Поморавља, Шумадије и Срема. Утврђено је да је постојала друга личност истог имена и презимена у 19. веку, свештеник у Срему и професор богословије у Бањалуци, којом се нисмо посебно бавили у овом раду. Указано је на Миловуково породично порекло и везу с Јосифом Миловуком, једним од оснивача Матице српске, затим приказана је његова учитељска и професорска служба у Србији 1834–1842, свештеничка каријера од 1849. године и књижевни рад. Татомир Миловук је значајан по отварању прве предшколске установе у Београду 1867. године, расправи о стварању јединственог хришћанског календара и династички ангажованој поезији.

Кључне речи: Татомир Миловук, Трпиња, Срем, Србија, књижевник, крагујевачка гимназија, свештеник, предшколско васпитање, календар

Живот Татомира Миловука, учитеља, професора крагујевачке гимназије и свештеника, по много чему одступа од уобичајених каријера његових савременика и истовремено парадигматичан је пример колико су учитељски позив, књижевни рад и уопште педагошки ангажман у прошлости, једнако као и данас, изискивали огромно одрицање због чега су многи учитељи и књижевници читав живот провели у борби са егзистенцијалним недаћама. Како потресно делује Миловукова молба коју је из Београда 31. марта 1874. године¹, већ у подмаклој животној доби, упутио кнезу Милану: „ (...) Смилујте [се] Бога ради, мене и моју убогу фамилију коју гледам гине а болесћу болује, а тако је све зло на њој да одмах помоћи треба. Дакле, ником но великом Обреновићу за помоћ припадам, да на ове велике празнике сви и пре мртви не останемо од глади, јер се даље одржати не можемо.”² Њему као да ништа није било лакше него написати молбу и непосредно је упутити владарима Србије: кнезу Милошу, Михаилу и Милану. Из тих молби се сазнаје о појединостима везаним за његову службу

¹ Сви датуми у тексту су дати према грегоријанском календару, ако није наглашено супротно.

² АС, Поклони и откупи, к.133, бр. 25.

у Србији, а уједно оне нам откривају несрећног, сиромашног и свадљивог човека, који је био у сталној потрази за службом, због чега је боравио у многим местима Срема, Шумадије и Поморавља. Социјална позадина његовог незадовољства јесте немогућност да збрине своју бројну породицу, жену и седморо деце, од учитељске, а касније свештеничке плате.

О животу Татомира Миловука могло се до сада обавестити из неколико енциклопедијских одредница и упркос томе што је његово име и презиме ретко, у 19. веку постојале су две личности истог имена и презимена, што у постојећим енциклопедијама није разјашњено.³ Јунак нашег рада рођен је у Трпињи у Срему 1809. године, док је други Татомир Миловук, вероватно његов млађи рођак, о коме засад немамо ближе биографске податке, био парох у Срему и професор у бањалучкој богословији.⁴ Занимљиво је и то да је презиме Миловук изведено из личног имена. Духовни родоначелник породице Миловук је трговац Јосиф (1793–1850), рођен у Трпињи, који је живео у Пешти где се оженио Макреном, ћерком богатог пештанског трговца Јована Бозитовца. Занимао се за књижевност и један је од оснивача Матице српске.⁵ Татомир је Јосифов синовац, а један од Јосифових синова је Милан Миловук (1825–1883), економиста по образовању, оснивач београдског певачког друштва, професор и директор Трговачке школе у Београду и директор Прве мушке гимназије.⁶ Миланова жена Катарина Миловук (1844–1913), пореклом из Новог Сада, била је управница Више женске школе и борац за права жена у Србији: основала је Београдско

³ Станиша Војиновић, *Миловук Татомир*, Лексикон писаца Југославије IV М–Њ, Нови Сад 1997, 467–468; *Енциклопедија Новог Сада*, књ. 15 МИЛ–МОБ, Нови Сад 2000, 121; Бојка Вулетић, *Лексикон смедеревских аутора*, Смедрево 2007; Боривој Чалић, *Трагови у трајању: портрети и скице*, Београд – Загреб, 2014.

⁴ Двојица Татомира Миловука педесетих година 19. века били су пароси у Срему: један у Вуковару (1852–1860), а други у Маринцима 1853–1857 (Мата Косовац, *Српска православна богословија карловачка по подацима 1905*, Сремски Карловац 1910, 221, 229). У споменици вуковарске цркве пише да је Татомир Миловук био парох вуковарски од 1857. до 1906 (?!) (Јован Козобарић, *Споменица српске православне цркве у Вуковару*, Вуковар 1936, 26). Млађи Татомир Миловук помиње се као професор бањалучке богословије „И други професори осим једнога (Татомира Миловука) били су кроз све време опстанка богословије свјетовњаци” (Коста Ковачевић, *Српска бањалучка богословија 1866–1875*, Босанска вила бр. 11 XXIV (1909), 171. Ђорђе Микић наводи да је Татомир Миловук у бањалучкој богословији као професор радио до Божића 1872/73. године (Ђорђе Микић, *Бања Лука на Крајини хвала*, Бања Лука 1995, 173). Митар Папић, *Историја српских школа у Босни и Херцеговини*, Сарајево 1978, 105. Јунак нашег рада у то време је служио у парохијама у Кнежевини Србији. Видети напомену 34.

⁵ Живан Милисавец, *Миловук Јосиф*, Лексикон писаца Југославије IV М–Њ, Нови Сад 1997, 466.

⁶ Глигорије Возаревић у писму Јосифу Миловuku 13. априла 1836. пише: „Ваш синовац Татомир доно ми је један жбун лоза виноградски из Смедерева” (Рукописно одељење Матице српске (даље: РОМС), 21.745; Милан Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српскога народа новијега доба*, Београд 1888, 353–354.

женско друштво (1875), Женску радничку задругу (1879), Српски женски савез и тако даље.⁷

О Татомировом животу до доласка у Србију мало се зна. Имао је, колико смо успели да утврдимо, брата Александра који се бавио лицидерским занатом, сестру Софију, а мајку му је била у животу 1840. године.⁸ Школу је учио у Осијеку где је завршио гимназију, после чега је школовање наставио у Карловачкој богословији у којој је школовање од школске 1825/26. године продужено са две на три године. Претплаћивао се на српске књиге још као ученик осијечке гимназије (1826–1828) и као слушаалац красноречја (1829) и богослов у Сремским Карловцима (1831–1833).⁹

Миловук је попут многих Срба из прека у Србију дошао ради добијања државне службе. Из Сремских Карловаца приспео је у Београд 16. маја 1834. године и сазнавши да кнез Милош борави у Топчидеру, упутио се у кнежев конак, где је 19. маја поднео молбу кнезу: „Ваша светлост, милостивјејшиј Господару! Велика благодјејанија Ваше светлости распрострела су се по свим странама с којима Ви многе нешћастне шћастљивима чините и многе сироте под Ваше крило примате – то и ја принуђен сиротињом к Вашој светлости љубећи светли skut припадам и молим да би и мене Ваша милост неодрекли и какову службу уделити умилостивили се из узрока што сам совршио шест школа у Осијеку и две године богословије у Карловци слушао. Ваше светлости милостивјејшег господара покорњејши слуга Татомир Миловук, II године богослов. У Топчидеру 7. маја [1]834.”¹⁰ Молба је услишена и Миловук је постављен за канцелисту Кнежеве канцеларије. Мастило на дипломи није се честито осушило, када је морао да крене даље. Грађани Смедерева у потрази за учитељем обратили су се тих дана митрополиту Петру, који је, и сам пречанин, предложио кнезу Милошу да

⁷ Љиљана Станков, *Катарина Миловук (1844–1913) и женски покрет у Србији*, Београд 2011.

⁸ Татомир се 1835. године претплатио на књигу Доситеја Обрадовића *Дела IV*, за брата Алесандра „лебцелдера [лицитера-прим. Р.П.] из Трпиње” (Документација Српског биографског речника – Пренумерација на српску књигу). Захвалност колегама из Матице српске на уступљеном препису. Миловук је 28. јула 1840. године затражио од министра просвете допуст за одлазак у Трпињу „и то по нужди што ми је мати стара у кући остала сама без икакве помоћи” и желео је да ју је преведе у Србију „да се сама са оно мало имаоства које би ја отишавши тамо лакше него она расположити могао, не мучи”. Решењем од 13. августа дат му је допуст од месец дана (АС, МПс, 373/1840).

⁹ Документација Српског биографског речника – Пренумерација на српску књигу: Татомир Миловук 1826. слушаалац друге године латинске школе у Осијеку претплатио на књигу Д. Обрадовића *Христотипија*; 1827. је био слушаалац треће граматикалне класе и претплатио се на књигу А. Бранковића *Карактеристика или описаније и Зорицу* С. М. Сарајлије; 1828. је „слушатељ III латинске школе” и претплатио се на књигу Ј. С. Поповића *Живот и витешка војевања... Борђа Кастриота* и на *Милоша Обилића*. Године 1829. потписан је као „појета” на књизи Јована Поповића *Разна дела III* и слушаалац красноречја; 1831. богослов је и потписан је на књизи Јевте Поповића Свесловије II, а 1833. „друге године клирик”, претплаћен на књигу Ј. Михајловића, *Освета и судбина I*; Никола Гавриловић, *Карловачка богословија (1794–1920)*, Сремски Карловци 1984, 45–46.

¹⁰ (Архив Србије у Београду (даље: АС), Кнежева канцеларија (даље: КК), XXXVIII–47).

Татомира Миловука пошаље за смедеревског учитеља. Недељу дана после доласка у Србију и пријема у службу, Миловук је 22. маја 1834. године већ одлазио на нову дужност, с препорукама кнеза Милоша и митрополита Петра. У Смедереву је Миловук учитељевао до 14. јуна 1838. године, а о његовој служби постоје контрадикторни подаци.¹¹ У кондуит листи у којој је оцењиван рад учитеља на крају школске 1835/36. године, поред основних података о месту и години рођења, наведено је да је Татомир Миловук „непослушан, горд и инација”, па да је због свог понашања три пута позиван у смедеревски суд који га је казнио. „Старешинство [школе] и при посештенију школе потужило на његово поведеније, због чега је острешје покаран и на поправленије посаветован”.¹² Са друге стране, сачувано је „свидјетелство” смедеревске црквене и школске општине од 13. новембра 1835. године и 20. августа 1837. године којим се изражава задовољство његовим радом.¹³

Миловук је из Смедерева 15. јуна 1838. године премештен у Пожаревац за учитеља старијих разреда државне основне школе. У Пожаревцу је залагањем кнеза Милоша смештен у празну кућу лекара Максима Николића. Како је Николићев млађи брат Јован, у септембру исте године постављен за учитеља у Пожаревцу, па је, природно, имао прече право да станује у братовљевој кући, то је Миловук остао без крова над главом. Стога се обратио кнезу Милошу кога је молио да му „определи всјемилствивјејше пребивање.”¹⁴ Међутим, Миловук је одлуком министра просвете Стефана Стефановића 6. новембра 1838. године премештен за професора најмлађе граматикалне класе у крагујевачкој гимназији, уместо Стефана Максимовића који је премешетен на Миловуково место у Пожаревац.¹⁵

Миловукова професура у крагујевачкој гимназији трајала је од новембра 1838. године до Вучићеве буне у септембру 1842. године. Из распореда часова за ученике друге граматикалне класе у другом полугодишту 1840. године ђацима је предавао: *Науку христјанску, Граматику словенску, Ауктор етимологически, Историју всемирну*

¹¹ АС, Министарство просвете (даље: МПс), 1841, IV, 227. Миловук је од Ђурђевдана 1835. године постао један од 23 државна учитеља (Мита Петровић, *Финансије и установе обновљене Србије до 1842. године I*, Београд 1901, 835).

¹² *Школство у Србији 181–1838, документа из фондова Архива Србије*, приредили Татјана Драгићевић, Славица Тимотијевић, Београд 2009, 140.

¹³ „Ми, дакле, уважавајући годујући дојакошње његово посведневно добро владање и уважавајући труде његове и прилежно отправљање дужности његове како у цркви тако и у школи и у прочем благонравије питомаца с њим потпуно задовољни јесмо и обвезујемо се њега донде при нама као учитеља старије класе задржати док не би од веће власти на већи какови поставио степен” Тугор школе у Смедереву 1835. био је Стефан Миловановић, а 1837. Јанићије Атанацковић (АС, МПс, 1841, IV, 227).

¹⁴ *Школство у Србији 1817–1838*, 372.

¹⁵ *Школство у Србији 1817–1838*, 366–377.

средњу (Крстоносне војне, Византијско царство, Словени, Срби и Руси, откривање Америке), *Историју јестествену* (минерали, камење, соли...), *Земљописаније политическо у Европи*, *Немачки буквар* и *Численицу* (математику).¹⁶ Са стручног становишта, његова професура, попут већине професора крагујевачке гимназије, доведена је у питање после полугодишњег испита у јануару 1841. Године, којем је присуствовао и министар просвете Стефан Радичевић. Тада је уочено слабо и неуједначено знање ђака, па је министар просвете 9. марта 1841. године предложио Савету да се већина професора крагујевачке гимназије замене другим, способнијим, те да се професорима који би били замењени понуди или учитељска служба или служба у неком надлештву. Међутим, незадовољан висином плате, Миловук је настојао још од краја 1840. године да се дочепа канцеларијског посла. Пошто су државни чиновници морали најпре постати држављани Србије, он је 16. децембра 1840. године затражио отпуст из аустријског држављанства, па је Павелу Петровићу из Вуковара, великом фишкалу сремске вермеђе, послао захтев за отпуст из аустријског држављанства.¹⁷ Миловук се затим, 11. маја 1841. године, молбом обратио кнезу Михаилу кога је молио за премештај у чиновничку службу. Као аргументе навео је своју дотадашњу узорну службу и његово постављење у Кнежевој канцеларији 1834. године, затим слабо здравље због чега је у већем делу другог полугодишта одсуствовао са наставе, малу плату „од 250 талира годишње, са ситном децом оптерећен”. Навео је и то да је 1840. године обављао дужност деловође у Лицеју. Кнежев представник и министар иностраних дела Ђорђе Протић одговорио је Миловуку 13. маја 1841. године да се обрати ресорном министру, што је овај учинио 2. јуна. Међутим, Савет је 21. јуна 1841. године одбацио предлог министра просвете да професори који не задовољавају критеријуму не могу бити примљени у „политическу” службу, те се тако завршио Миловуков покушај преласка у боље плаћену службу.¹⁸

Татомиров живот у Крагујевцу није протицао без трзавица. У јулу 1840. године сукобио се са ректором Лицеја Атанасијем Николићем и, мада детаљи тог сукоба нису познати, извињавао се министру просвете да је „бранећи се од њега сва грубјанства истоме повраћао”.¹⁹ Жалио се, изгледа с правом, на Јована Стојшића, секретара суда

¹⁶ АС, МПс, 343/1840.

¹⁷ АС, МПс, 1841, IV, 227. У вези с тим вођена је преписка аустријског конзулата из Београда и Министарства иностраних дела у којој је сачувана цедулица са личним Миловуковим описом. „Лично описаније Татомира Миловука: старост: 32 године; стас: повисок; коса: смеђа; очи: жућкасте; нос: умерен; бркови: смеђожути; здравље: слабо; особити знаци – нема никакове” (АС, МПс, 1841, III, 96).

¹⁸ АС, МПс, 1841, IV, 70, 227.

¹⁹ АС, МПс, Деловодни протокол, 1840, бр. 993.

окружија крагујевачког који се недолично понашао према њему као сведоку у спору између саветника Петра Туцаковића и професора гимназије Адама Обрадовића.²⁰ Ту су, наравно, биле и материјалне невоље. Јоргаћ Ђорђевић, крагујевачки трговац, тужио је Миловука јуна 1842. године због дуга од 104 форинте, због чега му је 11. јуна 1842. године обустављено издавање плате док се дуг не намири.²¹ Нешто раније, Глигорије Возаревић, књижар из Београда, тужио га је због неисплаћених тридесет примерака календара „Голубица” које је Миловук дистрибуирао у Крагујевцу, па му је из због тога било обустављено издавање плате.²²

Неповерење, сумњичења, жалбе и интриге оптерећивали су односи између професора у крагујевачкој гимназији од 1840. до 1842. године, а такође ђаци су се често жалили на нестручност професора. Лазар Поповић, професор реторике, и Миловук су неправилности својих колега и директора Исидора Стојановића пријављивали Министарству просвете, које је, опет, Миловука и Поповића на крају школске 1841/42. године суспендовао са дужности. У жалби коју су суспендовани професори поднели Министарству просвете 20. августа 1842. године, жалили су се на то да је одузимање целе плате противно уредби од 19. јуна 1841. године, према којој се суспендованим професорима одузима трећина плате, па и на суспензију због тога „што смо ми тужитељи”. На крају, спор је решен одлуком министра просвете 24. августа 1842. године да се Поповићу и Миловуку за два месеца издају по две трећине њихове плате.²³

У ноћи између 30. и 31. августа 1842. године почела је Вучићева буна. Побуњеници предвођени Томом Вучићем Перишићем су из Смедерева, преко Колара, дошли у Крагујевац и пошто су се у Крагујевцу дочепали топова, савладали су војску кнеза Михаила на Метином брду и код Жабара. Вучићевом буном кнез Михаило је протеран из Србије, на престо доведен Александар Карађорђевић, након чега је уследила масовна смена чиновника за које се подозревало да симпатишу Обреновиће и оних чиновника који су дошли из Аустрије. Тома Вучић је из логора на Врачару 12. септембра 1842. године доставио Управи вароша Београда подужи списак чиновника „које народ у службама народним више неће да трпи”, с препоруком да им се објави да су отпуштени, а они који су већ отпуштени да се протерају из Србије. Из крагујевачке гимназије као „непријатељи народа” означени су Татомир Миловук, Глигорије

²⁰ АС, МПс, 1842, IV, 195.

²¹ АС, МПс, 1842, IV, 265.

²² АС, МПс, 1841, V, 227.

²³ Милен М. Николић, *Крагујевачка гимназија 1833–1933*, Крагујевац, 1934, 109-114; АС, МПс, 1842, VI, 465.

Новаковић, Лазар Поповић, Адам Обрадовић и Марк Милер.²⁴ Крагујевачка гимназија је због смењених професора и „из узрока тога што у Крагујевцу никаквог надлежatelства нема коме би се надзираније над ... гимназијом поверило”, затворена 29. септембра 1842. године.²⁵ Татомир Миловук је за време буне опљачкан, због чега је из Крагујевца дошао у Смедрево, где је установио приватну „женску школу”.²⁶ С обзиром на новонастале политичке околности у Србији и став нове владе према чиновницима из Аустрије, узалудне су биле његове молбе које је упућивао Привременој влади од које је 19. октобра 1842. године тражио службу коју је до тада обављао „точно и ревностно... а савест ми је чиста и мирна”. Позивао се на своје сиромашно стање, породицу, осведочену непорочност: „...једном речју само сам моју дужност и кућу са ситном фамилијом као сиром човек гледао”.²⁷ Како није било одговора, Миловук се Привременој влади поново обратио 28. октобра 1842. године са молбом да буде постављен за учитеља у основној школи у Јагодини, где је, будући обавештен од свештеника из те вароши, општина била незадовољна радом тамошњег учитеља. Овог пута Миловуку је одговорено да може бити постављен само у оним школама где је упражњено учитељско место, па пошто у Јагодини то није, то му се не може доделити служба.²⁸ Последњи пут Миловук се обратио Министарству просвете 31. јануара 1843. године. „Будући да су многи који су званија лишени били натраг у дужност повраћени којим и ја побуђен као невин са ситном децом 5 месеци страдајући у оскудности”, молио је службу „сходну бившој”.²⁹ Но, како од тога није ништа било Миловук је напустио Србију вероватно у фебруару 1843. године и настанио се у Земуну.

О Миловуковом животу и служби на територији Сремске војне границе, а касније Војводства од 1843. до 1865. године, када је поново прешао у Србију, релативно мало смо сакупили података. Учитељевао је у Грабовцима 1843/44. године, Добановцима (1845–1848) и Бешенову (1848–1849).³⁰ Појављује се као деловођа

²⁴ *Живети у Београду 2 1842–1850, документа Управе града Београда*, Београд, 2004, 174–177. Из Србије је 1842. године протеран Јосиф Миловук, рачуновођа у Министарству просвете.

²⁵ М. Николић, *нав. дело*, 114.

²⁶ Молба Т. Миловука кнезу Милану од 22. априла / 4. маја 1875 (АС, МПс, 1882, VI, 588).

²⁷ АС, МПс, 1842, Ia, 69.

²⁸ *Исто*.

²⁹ АС, МПс, 1843, I, 46.

³⁰ Да је био учитељ у Грабовцима 1843/44. године закључујемо на основу његовог дела: *Песма на похвалу његовом Ђ високо родію господину обрштеру Славне Регементе Варадинске комменданту Лудовику от Ђ Лончаревих Ђ : По Совершенію полгодишнѣг Ђ 1844. г. Испита, од Ђ стране свію Учителя у истой Регементи / Татомиром Ђ Миловуком Ђ Учителѣм Ђ Грабовачким Ђ на Воскресеніе 1844. год. Спевана, У*

(секретар) на скупштини Срба граничара Петроварадинске регименте која је одржана на Велики четвртак 8/20. априла 1848. године у Митровици чиме је дао је свој скромни допринос српском покрету. С те скупштине упућен је захтев аустријском цару у којем се тражи политичка аутономија за Србе, право на избор патријарха и војводе, слобода вероисповедања и штампе, пореске и друге финансијске олакшице.³¹ Још 1845. године се зајаконио у намери да, када се укаже прилика, дође на неку парохију. Патријарха Јосифа Рајачића преклињао је у писму од 13. јула 1849. године, које је послао из Бешенова да му додели неку парохију. „Свјатејшиј патријарх, господине милостивјејшиј! У величајшем убожеству у овом званију учитељском ја долу стављени находећи се, принуђен сам пред Ваше Светлости лице коленопреклоно пасти и живота или смрти просити, јер што сад живим са 8 душа фамилије, боље ми је неживети но умрети, кад без узрока казњ трпити морам и у ђаконству оседити просјачки живећи. Са 120 форинти годишње плате с којом један човек за годину дана живити не може, много мање ја са 8 душа.” Молио је да се „из овог худо плаћеног и презрительног званија учитељског” избави и додели једна од парохија у Бешенову, Иригу, Добановцима, Војки или Бершедину, на коју је био постављен и која је, на крају, додељена Јовану Стојшићу из Барање. Вероватно је те године рукоположен, мада нисмо утврдили тачно када.³² Као „администратор парохијце” у Оролику писао је поново 19. маја 1852. године патријарху Рајачићу, кога је молио да му се додели парохију у Винковцима, пре њему него Георгију Магарашевићу „да би очима мого прогледати у чему мени већа помоћ него оном [Магарашевићу-прим. Р.П.] који је сам са супругом.”³³ Уместо у Винковцима, постављен је за пароха у Вуковару где је служио у цркви посевећеној преносу моштију Св. Николе од 1852. до 1860. године.³⁴ У Новом Саду је од 1861. до 1865. године када је поново дошао у Србију.

Новом Саду : Писмени I. Д. Каулиций, 1844; Андрија М. Огњановић, *Граничарске народне школе и њихови учитељи на територији Војводине од 1774. до 1872. године*, Нови Сад 1964, 78; РОМС, 4.363.

³¹ РОМС, 9634. У објављеном документу нису наведени потписи представника дванаест компанија и деловође Т. Миловука (Василије Ђ. Крестић, *Леци на српском језику 1848–1849*, Нови Сад 1998, 47-50).

³² РОМС, 4.363.

³³ РОМС, 56.070.

³⁴ М. Косовац, *нав. дело*, 221. Татомир Миловук као парох вуковарски потписан је као пренумерант 1854. године на А. Н. Муравјова, *Писма о служби божјој*, Нови Сад 1854. Године 1859. као пренумеранти на књигу Петра Зарића, *Милан, печал добри родитеља* из Вуковара су потписана двојица Миловук Татомира, први коме је овај рад посвећен „админ[истратор пар[охије] вуковар[ске], скупљач”; и други „свјашћеник, катихета, реалне и мјест[не] школе дир[ектор] с персоналом” (Документација Српског биографског речника – Пренумерација на српску књигу).

Нису познати разлози Миловуковог повратка у Србију 1865. године, мада с великом вероватноћом можемо претпоставити да је дошао због боље плаћене службе. Од 1865. до 1867. године служио је у ћупријској цркви.³⁵

Миловук је почетком 1867. године решио да помогне своју бројну породицу, а будући упознат с радом вртића у Бечу, покренуо је прво обданиште у Србији у Београду и тај његов подухват опширно је описиван у педагошкој литератури.³⁶ Обданиште и предшколска установа с радом је почела 15. априла 1867. године у кући београдског лончара Радовановића непосредно у близини Двора, дакле, у данашњој улици краља Милана. Већ наредног месеца обданиште је премештено на Теразије. Миловук, пошто је у међувремену напустио парохију у Ћуприји, написао програм рада којим је позивао грађанство да своју децу дају у „школу малолетне дечице от две пуне до седам година”. Школа је предвиђала три врсте боравка. Она деца која се доводе само ради васпитања, без могућности да добијају храну у пансиону, родитељи би плаћали услуге шест цванцика. Уколико деца поред васпитања добијају две ужине у току дана, услуге су коштале шест талира месечно. Најпосле, предвиђен је пансионски смештај деце којим је предвиђена пуна нега: исхрана, купање, облачење и васпитање деце и у том случају услуге Миловуковог завода су коштале четири дуката. Родитељи су били обавезни да уз дечију гардеробу донесу кревет, постељину и столице. Миловук је програм васпитања деце поделио према узрасту, а акценат је ставио на усађивање добрих навика код најмлађег узраста деце од три до четири године што је изложио у 27 тачака. Већ од пете године деца би осим учења читања и писања на српском језику, почела учење немачког језика, а у шестој години мушка деца би по жељи родитеља, учила латински језик „а женска дечица ће штрикати, везти, шлингати, нецати, хеклати и крпити свашта”. У седмој и осмој години мушка деца би се спремали за гимназију, а женска деца за домаћичку школу. Миловук је програм завршио речима: „Без жртве нема победе”. За рад у школи Миловук је ангажовао шест својих кћерки „од који су две у монастиру женском на науки били и потом све како у наукама тако и у свим женским пословима најфинијим изображене”.³⁷

Међутим, Миловукова добра воља и почетни ентузијазам брзо су спласнули, пошто Београђани нису давали децу у завод који је у патријархалној средини био

³⁵ *Календар са шематизмом србског књажества за годину 1866*, Београд 1866, 79, 1867, 70. Његове колеге свештеници у Ћуприји били су Милија Поповић и Аврам Рачић.

³⁶ Владимир Грујић, *Почетак рада на предшколском васпитању у Београду* у: *Годишњак града Београда VII* (1960), 107-113; Љиљана Станков, *Предшколско васпитање у Србији (1865–1957)*, Београд 2010.

³⁷ *Програм за новозаведену школу малолетне дечице от две пуне до седам година у Београду, уредио Татомир Миловук, парох ћупријски основатељ и управитељ ове школе*, Београд 1867.

испред свог времена. Стога је Миловук 3. новембра 1867. године затражио помоћ од Министарства просвете и црквених дела, па пошто је одбијен јер „... се учитељска плата не може одређивати Татомиру Миловуку који приватну школу држи, јер се не слаже с постојећим законом”, обратио се кнезу Михаилу, али је и тада његова молба одбијена, с образложењем да обданишта нису предвиђена законима.³⁸

Пошто је пропао покушај са покретањем завода за одгој деце предшколског узраста, Миловук се у јануару 1868. године молбом поново обратио кнезу Михаилу од кога је тражио да издејствује код црквених власти да му се додели парохија. Димитрије Жабарац, кнежев ађутант, посредовао је код митрополита Михаила, преносећи кнежеву жељу да се Миловуку додели „одлична парохија”, јер је српски држављанин, образован, истрајан у служби и да „није за сеоску парохију јер има шест кћери спремних за удају”.³⁹

Митрополит Михаило, иначе неблагонаклон према Миловуку, доделио му је „одличну парохију” у Породину, у пожаревачкој епархији. У том месту је Миловук службовао од пролећа 1868. до средине 1871. године. Своју бројну породицу сместио је привремено у Свилајнац, а он сам је водио борбу са локалним моћницима: пожаревачким протом и неким распопом из Кушиљева који је настојао да сина запопи у Породину.⁴⁰ Миловук је на зуб узет што је противправно венчао неку удовицу са њеним девером, па је била одређена комисија састављена од представника црквених власти и окружног суда да испита цео случај. Миловук се није предавао, па је у Београду посредством свог бившег ђака, официра Ранка Алимпића, покушао да се оправда код митрополита.⁴¹ Премештен је средином 1871. године за пароха у Батуши, при цркви Заови (данас манастир) где је остао до октобра 1874. године. Свакодневна брига за одржање бројне породице уз очигледну угрожену егзистенцију нарушиле су

³⁸ В. Грујић, *нав. дело*.

³⁹ АС, МПс, 1869, II, 312.

⁴⁰ Миловук је у јуну 1868. године тражио од Министарства просвете да поради на томе да му житељи Породина саграде парихијски дом, да кћерку Драгињу постави за учитељицу у Свилајнцу, а сина за учитеља (АС, МПс, Деловодни протокол, 1869, бр. 1644, 4331). Као парох породински писао је Намесништву 24. септембра 1868. године и предлагао је да се установи слобода штампе „или безодговорност доставитеља, а строго истравање и макар на кога слободне жалбе” и тек ће тако влада упознати какво је стварно расположење у народу. „Ово Вам ја висока господо Намесници као негдашњи професор и стари свештеник који осећа као душа народа бол тела народњег и који високопочитујем династију Обреновића и отечство српско за које сам и ја страдао а сад у Породину заједно с народом кукам” (АС, Varia, 35).

⁴¹ АС, МПс, 1882, VI, 588. Т. Миловук-Намесништву, 22. март 1871.

Миловуково здравље и у јесен 1874. године други пут се шлогирао. Тада је одредио свог заступника у парохији, а он је дошао породици у Београд.⁴²

Последње четири године живота Миловук је проживео у крајњој беди борећи се с болешћу и бирократијом. Не очекујући помоћ од цркве, односно митрополита, обраћао се непосредно кнезу Милану. У молби од 22. октобра 1874. године пише: „зато припадам Вашој Светлости, јер код господина митрополита нема спасенија за способне и праведне.” Тражио је помоћ у новцу ради плаћања кирије и других животних потреба. Кнезу се поново обратио 13. децембра 1874. године: „...смилујте се Бога ради и избавите од пропасти и глади девет душа да не скапају од глади и зиме и сиротиње просјачке, јер горег просјака немате у Београду од мене и моје фамилије”. Уместо једнократне помоћи, тражио је пензију.⁴³ Кнез Милан је молбу проследио на решење Министарству просвете које је одговорило како је Миловук добро познат надлежним властима и да му се углавном излазило у сусрет. Међутим, Миловук није имао времена за чекање, па је почео да проси идући од куће до куће. Илија Николић, протојереј београдски, из сажаљења на Миловукову судбину, предложио је митрополиту да се Татомиру из касе палилуске цркве даје сто талира годишње помоћи, али Конзисторија је 8/20. априла 1875. одбила тај предлог, објашњавајући да није правно утемељен. Кнеза Милана је поново молио 4. маја 1875. године да му се додели пензија. Није га поколебало поновно одбијање Министарства просвете коме је молба прослеђена на решење.⁴⁴ Обраћао се и Народној скупштини, 2. априла и 4. децембра 1875. године, која је решила да му помогне. Кнез Милан је на предлог министра просвете и по одлуци Народне скупштине 25. јануара 1876. године доделио Миловуку 60 талира годишње пензије „док је жив... из призренија на његову старост и слабост”.⁴⁵ Међутим, тиме се није завршило Миловукова борба, јер је 16. маја 1876. године од министра просвете

⁴² АС, МПс, 1882, VI, 588. Т. Миловук кнезу Милану Обреновићу, 10. октобар 1874. У писму кнезу Милану 31. марта 1874. године Миловук је писао: „Ја сам 40 година у Себији; ја сам за то време био учитељ, професор, свештеник. Сад пак разболевши се да не могу говорити ни служити народу, дакле, остао сам без ухљебија, управо рећи без ништа, зато усуђујем се најпокорније молити Вашу Светлост, јер господин митрополит трговлачи са мном и све ме пита преко момака и ђакона свог шта оћу и ја му девет покорни одговора дао...” (АС, ПО, к.133, бр. 35). У Календару са шематизмом Кнежевине Србије, Миловук се као парох у Батуши помиње 1871. и од 1874. до 1877. године. Дужност је предао свом заступнику у јесен 1874. године и у Батушу се од тада није враћао.

⁴³ АС, МПс, 1882, VI, 588. Т. Миловук кнезу Милану Обреновићу, 10. октобра и 1. децембра 1874. године.

⁴⁴ АС, МПс, 1882, VI, 588. Т. Миловук кнезу Милану Обреновићу 22. априла 1875. „Просилац се много пута обраћао Његовој Светлости и централним властима земаљским. Од Његове Светлости толико пута му је приватним путем чињена помоћ. Власти су његову ствар толико пута испитивале и у онолико колико се могло на руци му ишле, а министри су му објашњавали и усмено да он по законима земаљским не може добити право на оно што тражи.”

⁴⁵ АС, МПс, 1882, VI, 588.

Алиmpiја Васиљевића тражио повећање годишње помоћи „јер два дуката нису ни на квартир.“⁴⁶ Захтев је одбијен и тиме је, што се тиче државе, закључен предмет „Миловук“.

Већ је речено да је Татомирова породица била бројна. Жена Катарина је рођена у Срему 1824. године и са њом је имао седморо деце: шест кћери – једино смо утврдили Драгињино име – и сина Љубомира, свештеника.⁴⁷ Од последица „дуготрајне капње“, односно шлога, Татомир Миловук је преминуо 19. новембра 1878. године у Београду. Сахрањен је наредног дана. Опело је држао парох београдски Исак Георгијевић.⁴⁸ Његова жена Катарина преминула је „од старачке изнурености“ 21. новембра 1884. године.⁴⁹

Када се у најширим цртама сагледа с каквим се животним изазовима суочавао Татомир Миловук, тешко је поверовати да је стизао да се бави књижевним радом, мада је од школских дана – 1829. године се декларисао као „појета“ – показивао књижевне амбиције.

Прва Миловукова објављена песма јесте *Загонетка* штампана у календару *Уранија* за 1838. године и она транскрибована на савремену ортографију гласи: „Моје име стоји у два слога, / Радо трпим међ којим је слога, / А писмена содржим шест пуни / Који разнo гласње, но не буни! / Кад ми друго с трећим писмом срекнеш, / Животињу грдну изнаћићеш. / Други слог ми значи у нацији: Име Срба но у Аустрији. / А натрашке овај слог изречен / Редки муж је, и не свак наречен. / Но, с четвртим треће друго писмо, / Значи пропаст, кад је састављено! / Писмо треће четврто и пето/ Сладко мало и за јело јест то. / Два последња писмена сложена / Јест варанка мале деце јавна. / Сва натрашке без првог писмена / Реч казујем чијхег сам имена. / А с почетка кад ме прочиташ, / Каквог сам имена видећеш. / И без овог ни мој сочинитељ / Није, нити и сам размислитељ.“⁵⁰

⁴⁶ Исто.

⁴⁷ Свештеник Љубомир Миловук је рођен 1838. године, рукоположен је 1864. године и служио је у цркви у Габошу код Вуковара од 1865. до 1877. године (М. Косовац, *нав. дело*, 222, 371).

⁴⁸ Историјски архив Београда, *Матична књига умрлих цркве св. Марка бр. 16 (1877–1887), број у протоколу 1878/185*. Свештеник је погрешно уписао Петрињу, уместо Трпиње, као место Миловуковог рођења. Часопис *Даница* у свом десетом броју од 10/22. априла 1866. године објавила је вест да је у Ћуприји преминуо Татомир Миловук *који је пре две године написао План како би се календар источне и западне цркве могао спојити*, али је та вест, с олакшањем, демантована у 17. броју (*Даница, лист за забаву и књижевност*, бр. 11, 1866 (VII), 240; бр. 17, 20. јун 1866, 407).

⁴⁹ ИАБ, *Матична књига умрлих цркве св. Марка бр. 16 (1877–1887), број у протоколу 1884/195*.

⁵⁰ *Уранија за годину 1838*, 293. Татомир Миловук је био претплатник на календар *Уранију* за 1837. годину, где је потписан као учитељ старије класе у Смедереву, а потписао је „своју новорођену кћер Драгињу, за Милана Осијана, Миловукове у Пешти и за целу фамилију своју у Цесарији“ (*Уранија за годину 1837*).

Познате су две његове оде, чија је уметничка вредност дискутабилна и које више говоре о аутору, него о онима којима су посвећене. Прву оду посветио је команданту у Варадину Лудвику Лончаревићу, поводом завршетка првог полугодишта у школама Петроварадинске регименте.⁵¹ Једну од ода посветио је кнезу Милану поводом његовог седамнаестог рођенадана – 10/22. августа 1871. године. Песму је написао на Петровдан у манастиру Заови. Миловук истиче врлине владара из династије Обреновић. „Срби браћо право да вам кажем, / Богомъ дахнутъ и ово не лажем; / Слав’те вѣрно въ Август десетый, / Светлога Княза младога Милана, / Обреновићъ четвртогъ названа, / Ерѣ почетакъ ове династїе, / Князь Милоша естъ Ваше щастїе, / Ова лоза есте вама света, / Преко свию душмански покрета, / И одоше и опет дођоше, / Одъ Турства васъ сасвим избавише”... Миловук се жали на народ који редовно не пости, не долази у цркву, на младе што не поштују старије, позива народ на послушност према властима, слогу, љубав, заједнички рад, упозорава кроз библијску алегорију на постојање божје казне за све преступнике, кривоклетнике, лопове и на крају, поново кроз стихове упозорава на овоземаљску потребу поштовања власти („Наместнике Божїе чествуйте”), жали убијеног кнеза Михаила и проклиње убице и завршава стиховима: „Боже благи створителю света, / Ты погледай съ твога мѣста света, На младога нашегъ господара, / Сачувай га одъ свакога квара, / Душмане му обрати на вѣрность / И даруй им покаянїя смеслотъ / Да Единство и любовь у србству / Саедине у Милана царству / На многая и премнога лѣта / Праздновали десетогъ Августа.”⁵² Познате су још две оде које је Миловук посветио кнезу Милану: „Звезда претходница или Милан Обреновић” (1869) и „Ступање младог кнеза књаза србског Милана М. Обреновића IV” (1872).⁵³

Миловук је као присталица династије Обреновић после прогонства кнеза Михаила 1842. године писао памфлете и друге књижевне саставе у којима је правдао Обреновиће и опањкавао уставобранитеље, нарочито током 1843. и 1844. године.⁵⁴ Сачувано је једно кнез Милошево писмо Миловуку од 27. Јула / 8. августа 1843. године из Беча из кога сазнајемо о Миловуковом књижевном ангажману у корист Обреновића. „Љубезни Татомиру! Писмо Ваше од 12. сего месеца јесам примио а такођер и оно 12

⁵¹ *Песма на похвалу његовомъ высокородїю господину обритеру Славне Регименте Варадинске комменданту Лудовику отъ Лончаревићъ : По Совершенїю полгодишнѣгъ 1844. г. Испита, одъ стране свию Учителя у истой Регименти / Татомиромъ Миловукомъ Учителѣмъ Грабовачкимъ на Воскресенїе 1844. год. Спевана, У Новомъ Саду : Писмены І. Д. Каулицїй, 1844.*

⁵² *Поздрав србском народу у Србиї: на дан рођеня пресветлог Господара и Княза Србског Милана Обреновића IV у трећем лѣту владѣтельства његовог / написао Татомир Миловук, У Београду: Штампарија Н. Стефановића и дружине, 1871.*

⁵³ С. Војиновић, *нав. дело.*

⁵⁴ Јаша Продановић, *Историја политичких странака и струја у Србији, књ. I*, Београд 1947, 211–228.

комада послати ми књижница. Нећу, пак, пропустити друго приликом јавити Вам каква ћу расположенија тога ради и за труд Ваш учинити, додавајући Вам да сам по прочитанију књига такову за лепо описаније различити карактера нашо и нећу пропустити благоволеније моје показати Вам, Ваш благонаклони књаз Милош.⁵⁵

Најзанимљивије Миловуково дело је расправа о превазилажењу разлика између грегоријанског и јулијанског календара, односно њихово сједињавање и стварање „вселенског” календара.⁵⁶ Расправу је објавио у Новом Саду 1865. године. Његово делце штампано на 31-ој страници и подљено је на мање одељке: Вечи календарски, Начин, Повод и План. Пошто је изложио историјат настанка јулијанског и грегоријанског календара, као и дотадашња настојања аустријског цара Франца I из 1814. године и мађарске Дијете из 1844. године да се политичким путем превазиђе разлика између два календара и пошто су ти покушаји били неуспешни, Миловуково полазиште у креирању новог календара јесте да римокатоличка црква и православна црква учине уступке „и на једно дођу и календар општи, вселенски саједињени установе, али не наједаред да обе прескоче, но постепено и неосетно за сву годину узравњујућу, да се извршује”. Наиме, планом је предвиђао да се одреди једна гранична година у којој би, православна црква будући тада у заостатку дванаест дана у односу на грегоријански – Миловук упорно пише тринаест дана – избацила само те „узравњујуће” године из свог календара шест дана, односно тридесет први у месецима јануару, марту, мају, јулу, августу и октобру. Са друге стране, римокатоличка црква би додала по један дан у месецима који, иначе, имају тридесет дана, наиме, у априлу, јуну, септембру и новембру, док би фебруару додала два дана. Тако би, постепено, дошло до сједињавања оба календара већ првог децембра „узравњујуће године” од када би се и Божић и Нова година славили заједно у целом хришћанском свету. „По овом плану календари источни и западни и прочији, без икаква пониженија, једне или друге цркве, или поврежденија једне или друге вере, у један календар сравнили се и једне датуме светковања свети и празника, у једно време водили, јер се и Христос једанпут родио,

⁵⁵ АС, МПС, 1882, VI, 588. О ком делу је реч може се засад претпостављати, јер су аутори који су 1843. године штампали дела у корист Обреновића користили псеудониме. Неко од следећих дела је написао Миловук: Дивостњац Крагуј., *Попев сажалећи. Збрао (а.о) под Трнабасом на Метином брду слушајући плач Гружанке девојке ...* Нови Сад 1843; Жураноловић Светорад, *Укор на бунтовне Србе. Списан 1843. године у Србији*, Нови Сад 1843; *Плач србске виле сбог последњи догађаја у Србији 1842*, Нови Сад 1843; Соколовић Иван, *Стромглави преврат Србије или описаније созаклетија Вучићеваца и Турака противу књаза Михаила и његовог правленија*, Нови Сад 1843; *Стромглави преврат Србије. Продуженије отпјева пјевцима псевдоуставачким и новинарима србским*, Нови Сад 1843 (Стојан Новаковић, *Српска библиографија*, приредио Драган Бараћ, Београд 2001, 242-251).

⁵⁶ *ПланЪ за најновиу обити саединѣни, еданЪ свию Христѣана вселенски календарЪ / Сачинио и издао ТатомирЪ МиловукЪ*, У НовомЪ Саду: у књигопечатнѣи Игњата Фукса, 1865.

страдао, вознесао... а не двапут.” Унапред је одбацио примедбу да се новим календаром уводи унијаство „и баш са овим ће престати прелазење у друге вере, јер ће сви све заједно светковати, а Богу се молити који гди хоће”. Признавао је да „ако и непозват, али неким тајним подстреканијем побуђен” се прихватио решавања календарског проблема, али је тим својим радом настојао да побољша своју финансијску ситуацију. На крају брошуре налазила се објава и позив за куповину књиге по цени од 40 крајцара, као и позив на претплату на *Црквено-практични учитељ*, који је намеравао да уређује.

Миловук је објављивао песме и чланке у „Српском народном листу” 1846, календару „Годишњак” за 1865. и „Србобрану” (1865), а познато је да је да је 1851. године покушао да изда „Могила или освјатитељ церковни.”⁵⁷ Његов целокупни књижевни рад, односно ауторство његових песама и чланака које је објављивао под псеуднимом или иницијалима „Т. М.” захтевају додатна истраживања.

⁵⁷ С. Војиновић, *нав. дело*.

Резиме

Татомир Миловук је рођен у Трпињи код Вуковара 1809. године. Његов савременик истог имена и презимена служио је у црквама Срема и био је професор у бањалучкој богословији и о њему у овом раду није било речи. Татомиров стриц Јосиф један је од оснивача Матице српске 1826. године. Шесторазредну гимназију је учио у Осијеку, а потом богословију у Сремским Карловцима. У Србију је дошао 1834. године и лично је кнезу Милошу поднео молбу за пријем у службу. Најпре је постављен за писара у Кнежевој канцеларији, али је после неколико дана у мају 1834. именован за учитеља основне школе у Смедреву где је службовао до јуна 1838. године. Учитељ основне школе у Пожаревцу је од јуна до октобра 1838, када је премештен за професора крагујевачке гимназије у којој је био до септембра 1842. године. Пошто је био из прека и при том присталица Обреновића, нова влада, пошто је затворила крагујевачку гимназију, није му омогућила да настави службу у Србији, иако је у јесен и зиму 1842/43. године молио за пријем у учитељску службу у основној школи. У фебруару 1843. напустио је Србију и до 1849. године био је учитељ у Грабвцима, Добановцима и Бешенову. У јулу 1849. године замолио је патријарха Рајачића да га рукоположи и као свештеника. Помиње се као администратор парохије у Оролику (1851/52) и парох у Вуковару (1854–1860). Свештеник у Новом Саду је од 1861. до 1865. године, када је прешао у Србији. Парох је у Ћуприји (1865–1867), а 1867. покренуо је прво обданиште у Београду. Пошто у том подухвату није успео, поново је свештеник у Породину у пожаревачкој епархији од средине 1868. до средине 1871. када је постављен за пароха у Батуши. У јесен 1874. због болести одредио је заступника у Батуши и преселио се у Београд, где је настојао да му се додели пензија. Ради тога обраћао се често кнезу, Народној скупштини, митрополиту и министрима просвете. Невелика новчана помоћ му је додељена у јануару 1876. године. Преминуо је у крајњој беди у Београду 19. новембра 1878. Године, где је и сахрањен. Осим што се бавио педагошким радом, био је песник и писац. Иза њега је остало неколико ода посвећених кнезу Милану, команданту Петроварадинске регименте Лончаревићу и ангажовани стихови у прилог Обреновића. Занимљива је његова расправа о уједанчавању јулијанског и грегоријанског календара која је штампана у Новом Саду 1865. године и уопште, његов књижевни рад захтева посебно истраживање.